

7. Красноручський О.О.. Тенденції та перспективи розвитку венчурного інвестування суб'єктів аграрної сфери України / О.О.Красноручський, Т.М.Гнат'єва // Ukraine-EU.Modern Technology, Business and Law collection of international scientific papers: Part1.Modern Priorities of Economics/Engineering and Technologies. – Chernihiv: CNUT, 2016. -Р.163-167

8. Гнат'єва Т.М. Системна оцінка діяльності за допомогою показників в управлінні вартістю підприємства / Т.М. Гнат'єва // Економічний форум. – Луцьк. - № 4. – 2014. – С.133-141

9. Митяй О.В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О.В. Митяй, О.А. Хлистуна // Глобальні та національні проблеми економіки. – Випуск №2. Грудень 2014 р. – Миколаїв. – С. 630-633. Режим доступу до журн.: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>

10.Митяй О.В. Альтернативні джерела підтримки та зміцнення економічної безпеки підприємств агропродовольчої сфери / О.В. Митяй, О.А. Хлистуна // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: "Економічні науки". – Вип. 9-1. – Ч.1. – 2014.– С. 57-60.

11.Островська І.П. Санація підприємства як чинник його фінансової захищеності// І.Ю. Гришова, І.П.Островська/ Вісник Сумського національного університету. Серія : Фінанси і кредит. Науково-методичний журнал. Вип 1. №1(34), 2013 – С.16-20.

12.Шабатура Т.С. Методологічні засади оцінки економічного потенціалу підприємства / Т.С. Шабатура // Вісник Чернігівського національного технологічного університету, 2014. – № 2(74). – С. 54-60.

13.Шабатура Т.С. Методологические подходы управления финансовой безопасностью предприятий пищевой промышленности / Т.С. Шабатура // Вектор науки Тольятинского государственного университета. Ежеквартальный научный журнал. - №4 (19). - 2014. - с.33-37.

14.Кравчук А.О. Стан банківського кредитування підприємств аграрного сектору/А.О.Кравчук, О.О.Давидюк// Ukraine-EU.Modern Technology, Business and Law collection of international scientific papers: Part1.Modern Priorities of Economics/Engineering and Technologies. – Chernihiv: CNUT, 2016. - Р.161-163

ПРЕДМЕТ АНТИКРИЗОВОГО МЕНЕДЖМЕНТУ АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Лагодієнко Н.В., Гаєвський В.В.

В статті розглянуто аналіз концептуальних основ функціонування господарюючих суб'єктів в сучасних умовах. Доведено, що створення ефективної системи антикризового управління повинно відбуватися в складі єдиної структури управління.

Ключові слова: криза, антикризовий менеджмент, агропродовольча продукція, підприємство.

ПРЕДМЕТ АНТИКРИЗИСНОГО МЕНЕДЖМЕНТА АГРАРНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Лагодієнко Н.В., Гаєвський В.В.

В статье рассмотрен анализ концептуальных основ функционирования хозяйствующих субъектов в современных условиях. Доказано, что создание эффективной системы антикризисного управления должно происходить в составе единой структуры управления.

Ключевые слова: кризис, антикризисный менеджмент, агропродовольственной продукции, предприятие.

Надійшло до редакції: 25.04.2016 р

Рецензент: д.е.н., професор Красноручський О.О.

УДК 338.439

АГРАРНА ПОЛІТИКА ТА ЇЇ НАСЛІДКИ ДЛЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Т. М. Лозинська, д. держ. упр., професор, Полтавська державна аграрна академія

Уточнено зміст аграрної політики та її цільову спрямованість. Звернено увагу на системний характер аграрної політики. Запропоновано схематичну модель системної дії аграрної політики. Розглянуто наслідки трансформації аграрної політики України та виявлено її причини. Окреслено базові цілі аграрної політики.

Ключові слова: аграрна політика, аграрний сектор економіки, дохід, експорт, імпорт, продовольча безпека.

Постановка проблеми. Аграрна політика в Україні, під якою ми розуміємо сукупність заходів держави, спрямованих на регулювання аграрних відносин, постійно змінювала свою цільову спрямованість. З 2014 р. спостерігається явно виражене прагнення керівництва зміцнити позиції держави на європейському аграрному ринку, що підкріп-

лювалося підписанням угоди про асоціацію з ЄС.

Ідея сформована на основі механічного використання методології SWOT – аналізу, за якою виявлені переваги визнаються безумовним потенціалом росту, що й визначає загальну стратегію розвитку галузі. Найчастіше звертається увага на те, що Україна серед європейських країн має

найбільшу площу сільськогосподарських земель (41 млн га), а аграрний сектор країни забезпечує в останні роки отримання близько 30 % загальної експортної виручки.

Не заперечуючи в цілому можливість реалізації експортноорієнтованої стратегії розвитку аграрного сектору економіки України, необхідно звернути увагу на доцільність розроблення більш конкретної і, найголовніше, більш адекватної програми дій уряду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У контексті дослідження варто звернутися до робіт ряду авторів, які незалежно від політичної кон'юнктури надавали об'єктивні оцінки та обґрунтування окремим напрямкам аграрної політики [1; 2; 3]. Незадовільний стан аграрної економіки сприяв появі завищених очікувань від розвитку глобалізаційних процесів, що прослідковується, наприклад, в роботах О. Бородіної, Т. Нелепа, Б. Пасхавера та ін. [4; 5; 6]. Зміна техніко-технологічних і соціальних умов виробництва, а також геополітичні трансформації змушують вдаватися до перегляду аграрної політики, що вимагає здійснення більш глибокого і системного її аналізу з урахуванням останніх тенденцій.

Метою статті є уточнення змісту аграрної політики, виходячи з умов аграрного виробництва в Україні та євроінтеграційного спрямування вітчизняної економіки.

Виклад основного матеріалу. Попередні авторські дослідження щодо змісту аграрної політики [3] та аналіз публікацій інших учених, які стосуються даної предметної сфери, дозволяють говорити про існування як спільного, так і відмінного у трактовках сутності аграрної політики.

Розглядаючи аграрну політику як «...державне управління розвитком аграрного сектору економіки...», як «цілеспрямовані і свідомі дії уряду» [1, с. 253] або як «...сукупність визначених нормативними документами заходів уряду...» [3, с. 8], спрямованих на врегулювання аграрних

відносин, звертаємо увагу на існування наукового консенсусу стосовно того, що аграрну політику складає сукупність заходів *держави*, які реалізуються переважно за кошти *державного бюджету*. Немає суперечок і відносно наявності цільової спрямованості заходів держави (уряду), профінансованих із державного бюджету, однак контекстуально визначення цілей здійснюється, по-перше, в досить широкому діапазоні, а, по-друге, вони сформульовані у надто загальному вигляді.

Надмірна формалізація, а у деяких випадках навіть декларативність цілей аграрної політики весь час спонукає до постановки питання «А для чого це потрібно»? Суспільний і науковий інтерес виникає до економічних і соціальних смислів державних заходів та до породжуваних ними імпульсів і наслідків. Проте, навіть чітке формулювання цілей аграрної політики України до 2020 р., запропоноване вченими Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» (збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції; розширення виробництва органічної продукції; підвищення доходності сільськогосподарського виробництва; нарощування експорту сільськогосподарської продукції; підвищення продуктивності та оплати праці в сільському господарстві; сталий розвиток сільських територій) [8], залишає відкритим питання щодо суспільної легітимізації цих цілей, оскільки вони стосуються лише окремих соціальних груп – власників сільськогосподарських підприємств, найманих працівників сільського господарства і сільських мешканців.

Очевидно сьогодні, зважаючи на значення продуктів сільськогосподарського виробництва у забезпеченні соціальної стабільності, більш прийнятним є застосування системного підходу до пояснення змісту аграрної політики. Члени суспільства, що є платниками податку і по суті спонсорами заходів аграрної політики, повинні розуміти які вигоди (або уникнення небезпек) отримають вони у разі реалізації цих заходів (рис. 1).

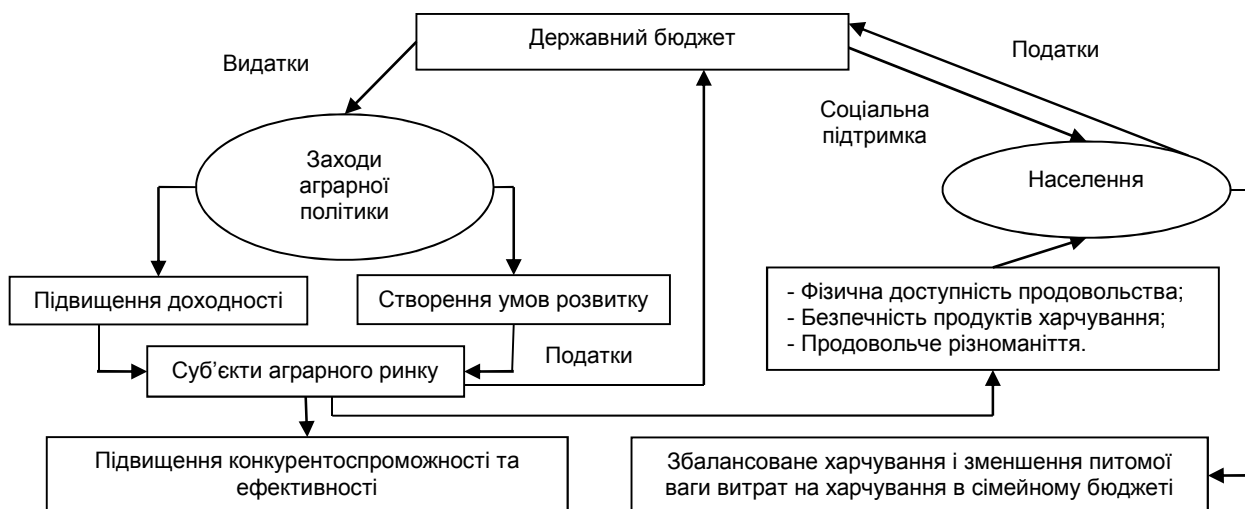

Рис. 1. Загальна схема системної дії аграрної політики

Джерело: розробка автора.

Особливої гостроти питання узгодження економічних інтересів різних суспільних груп в межах аграрної політики набувають у періоди погіршення внутрішньої економічної кон'юнктури, економічної рецесії чи спаду, коли зростає лаг між індексами цін і індексами доходів населення. Саме у такі періоди споживачі задаються питанням, чому проплачуючи з державного бюджету збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, вони вимушені купувати імпортні продукти харчування за невігідним обмінним курсом або чому стимулювання аграрного виробництва не приводить до зменшення витрат сімейних бюджетів на придбання продуктів харчування?

Помітне в останні роки домінування політичної доцільності над економічною чи соціальною, не говорячи вже про зловживання владою, не сприяє досягненню суспільної злагоди щодо заходів аграрної політики, а також до міжнародних зобов'язань, взятих на себе Україною в рамках угоди про асоціацію з Європейським Союзом.

І виробники сільськогосподарської продукції, і споживачі відчують невдоволеність від наслідків членства України в європейській асоціації. Для виробників певною несподіванкою стали низькі квоти на безмитний продаж сільськогоспо-

дарської продукції, зниження цін на сільськогосподарську сировину, а також слабкий попит на вітчизняну перероблену продукцію, що спровоковано зокрема застосуванням країнами Європейського Союзу і Російською Федерацією взаємних санкцій. У результаті з 2014 р. спостерігається скорочення експортної виручки від продажу Україною сільськогосподарської продукції (у 2014 р. на 12% проти 2013 р., а в 2015 р. – на 16,8 % у порівнянні з попереднім роком) [8; 9]. Бувший міністр аграрної політики і продовольства О. Павленко зазначає, що за січень-липень 2014 р. на експорт було продано 3,3 млн т пшениці і отримано \$ 815 млн виручки, а за аналогічний період 2015 р. при зростанні обсягу продажу в натуральних показниках на 12 % виручка зменшилась на 14,6 % [9]. Неприємним є те, що падіння експорту спостерігається на тлі девальвації гривні, яка майже завжди виступає стимулятором експорту. Разом із цим девальвація гривні привела до суттєвого подорожчання імпортних продуктів харчування, що значно звузило вибір українських споживачів, тобто обумовило появу своєрідного «ефекту санкцій». Знецінення національної валюти суттєво нівелювало збільшення чистого доходу АПК (рис. 2).

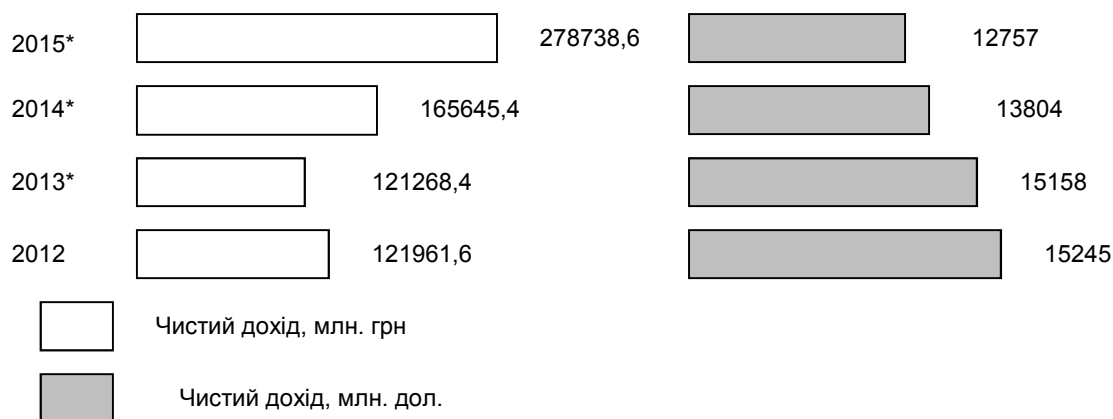

Рис. 2. Динаміка чистого доходу АПК України в національній валюті та \$ США

*Без урахування АРК, Севастополя і зони АТО.

Джерело: складено автором за [10].

Тобто, реальні доходи товаровиробників знизились і продовжують знижуватися через подорожчання енергоносіїв, імпортних матеріалів і засобів виробництва.

Наявні результати функціонування аграрного сектора є наслідком неправильно обраних пріоритетів не лише аграрної, а й економічної політики взагалі. Так, хибним є уявлення, що можна досягти економічної потужності держави за рахунок розвитку аграрного сектора, економіка якого є надзвичайно вразливою. Ця вразливість, перш за все, обумовлюється сировинним характером продукції сільського господарства, ціни на яку завжди будуть нижчі порівняно з продукцією, що має велику частку доданої вартості. До того ж

сільськогосподарська сировина має низьку інноваційність, а її приходиться обмінювати на високоінноваційні ресурси і засоби виробництва, що є глибинною причиною диспаритету цін на сільськогосподарську та промислову продукцію.

Якщо економіка країни не забезпечує виробництво технологічних товарів з високою доданою вартістю, сільськогосподарські товаровиробники вимушені дорого купувати їх по імпорту, продаючи для цього дешеву сировину. Країна при цьому втрачає промисловий, науковий і кадровий потенціал. Модель інтеграції України до європейського економічного простору, що ґрунтується на сировинному обслуговуванні промисловості Євросоюзу прирікає населення країни на

бідність, оскільки в сільському господарстві вже зараз зайнято менше 10 % населення і цей показник, очевидно, й надалі буде зменшуватися.

У цьому зв'язку доцільно звернутися до робіт А.–К. Сена, який розглядає бідність населення як наслідок функціонування всієї економіки, що є поширеним явищем в аграрних країнах з високим рівнем безробіття. В останні роки попит на продовольство в світі не зростає, а ціни в динаміці знижуються, якщо в 2007 р. ціна 1 т пшениці становила \$ 430, то до кінця 2015 р. вона впала до \$ 160 – 170. Не важко зрозуміти, який вплив на ціни матиме збільшення пропозиції сільськогосподарської сировини, оголошене одним із пріоритетних завдань вітчизняної аграрної політики.

Погіршення економічного становища населення не стимулювало й імпорту продовольства, який у 2015 р. скоротився порівняно з 2014 роком майже наполовину (за попередніми даними на 45,5 %). З цього приводу міністр аграрної політики і продовольства оптимістично заявив, що в Україні відбувається імпортозаміщення, забувши при цьому, що імпортозаміщення відбувається у тому випадку, коли зменшення завезення продукції компенсується її додатково виробленими обсягами всередині країни.

Якщо взяти до уваги, що попит по основних продуктах харчування задовольняється в Україні за рахунок власного виробництва, а скорочення імпорту стосується риби і рибопродуктів, їстівних горіхів, плодів і ягід, елітних сортів сиру і готової м'ясної продукції, які в принципі не виробляються в Україні, то доцільно говорити не про імпортозаміщення, а про звуження номенклатури продуктів харчування у торговельній мережі.

Однак більше занепокоєння викликає не скорочення імпорту продовольчих товарів, а скорочення імпорту добрив, машин і обладнання, енергоносіїв, виробів з чорного металу, товарів хімічної промисловості тощо, які є вкрай необхідними у період техніко-технологічної модернізації виробництва.

Аналіз показує, що жодна з країн світу з потужним сільським господарством ніколи не визнавала його пріоритетним у забезпечення економічного розвитку (Франція, Канада, Австралія, Німеччина, США), або відмовлялася від аграрного спрямування, досягаючи таким чином отримання помітного економічного ефекту (Аргентина, Бразилія, Туреччина).

На жаль, зміна курсу аграрної політики України щодо зовнішньоекономічної діяльності привела до втрати традиційних ринків, яку не вдалося компенсувати за рахунок освоєння добре захищених ринків європейських країн. Так, в числі десяти країн, по яких у 2014 р. спостерігалось найбільше падіння експорту, 90,4 % його скорочення припадало на країни СНД (Азербайджан, Білорусь, Казахстан, Російська Федерація),

причому по Російській Федерації цей показник становив 71 %. Європейські ж країни (Іспанія, Італія, Польща, Нідерланди) забезпечили всього 5,5 % зростання експортної виручки серед десяти країн, де було зафіксовано її найбільший приріст. Найбільшими європейськими країнами-споживачами української аграрної продукції також є Іспанія, Італія, Польща і Нідерланди. За 7 місяців 2015 р. до цих країн було вивезено аграрної продукції на суму 1242,5 млн \$, що склало 16 % від її загального експорту.

Отже, причинами невтішних наслідків реалізації аграрної політики України в 2013-2015 рр. є:

- стимулювання виробництва та експорту сільськогосподарської сировини і дестимулювання її перероблення. Негативні наслідки такої політики проявляються у зниженні цін на сировину через збільшення пропозиції на ринках із стабільним попитом і у втрачених вигодах від реалізації продукції з високою доданою вартістю, що має негативний вплив на доходну частину державного бюджету, який і так несе втрати у зв'язку із зниженням імпортних мит;

- стимулювання підвищення продуктивності праці в сільському господарстві без розроблення запобіжників зростання безробіття в сільській місцевості. Негативні наслідки: маргіналізація населення, знелюднення і занепад сільських територій, зниження попиту, що не дозволяє компенсувати витрати виробників за рахунок споживачів і обумовлює необхідність запровадження бюджетної підтримки як виробників, так і споживачів;

- реалізація політики деіндустріалізації по відношенню до підприємств І сфери АПК. Наслідком є зростання залежності товаровиробників від імпорту ресурсів, поглиблення цінового диспаритету, втрата кваліфікованих кадрів;

- відмова від протекціонізму у зовнішньоекономічній діяльності, зокрема при визначенні експортних безмитних квот для сільськогосподарської продукції, визначенні рівня і заходів бюджетної підтримки тощо. Наслідком є зниження конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств не лише на зовнішніх, але й на внутрішньому ринку;

- домінування політичної доцільності над економічною, зокрема при визначенні експортного спрямування, що привело до значних економічних втрат як через скорочення експорту до країн СНД, так і через зростання витрат на просування продукції до європейських країн.

Кожна з перелічених причин є комплексом складних проблем, розв'язання яких виходить за межі однієї галузі і потребує значного часу та зусиль.

Висновок. Підсумовуючи, зазначимо, що при розробленні заходів аграрної політики доцільно більш чітко формулювати її цілі, які мають

бути зрозумілими та підтриманими більшістю суспільства. Такими цілями, як правило, виступають підвищення доходності товаровиробників і поліпшення продовольчої доступності для споживачів. У сукупності ці цілі складають зміст продовольчої безпеки, а отже доцільність прийняття урядових рішень щодо регулювання аграрних

відносин, має визначатися через призму їх впливу на ці основоположні складові продовольчої безпеки. На сьогоднішній день стан аграрного виробництва і аграрної економіки погіршується, але не є надто песимістичним, однак пролонгація існуючого курсу аграрної політики здатна суттєво його погіршити вже найближчими роками.

Список використаної літератури

1. Основи економіки та аграрної політики: В. П. Галушко, Гвідо Ван Хуленбрук, О. А. Ковтун та ін. – К.: ЗАТ «Нічлава», 2012. – 575 с.
2. Латинін М. А. Концептуальні підходи до державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації // Державне регулювання економічних відносин в умовах глобалізації: [моногр.] / [М. А. Латинін, Т. М. Лозинська, С. В. Майстро та ін.]; за заг. ред. д. держ. упр. проф. М. А. Латиніна. – Х.: Вид-во ХарПУ НАДУ «Магістр», 2011. – С. 5-19.
3. Лозинська Т. М. Деякі проблеми сучасної аграрної політики: теоретичний дискурс // Аграрна політика та аграрна економіка: теоретико-прикладні аспекти: [моногр.] / [Г. П. Пасемко, С. В. Шевченко та ін.]; за заг. ред. д. держ. упр. проф. Г. П. Пасемко – Х.: «Міськдрук»; ХНАУ, 2013. – С. 7 – 27.
4. Нелеп В. Оцінка експортних можливостей агропродовольчого комплексу України / В. Нелеп // Економіка України. – 2011. – № 9. – С. 54–64.
5. Бородіна О. Аграрна політика України: витоки, сучасний стан і нові можливості в контексті інституціоналізму та викликів глобалізації / О. Бородіна // Економіка України. – 2008. – № 10. – С. 94–112.
6. Пасхавер Б. Сценарії розвитку агросфери / Б. Пасхавер // Економіка України. – 2011. – № 11. – С. 38–44.
7. Безуглий М. Д. Стан, основні тенденції розвитку сільського господарства України протягом 2011 року та напрями розвитку в 2012 році / М. Д. Безуглий, С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2012. – № 4. – С. 3 – 14.
8. Экспорт и импорт за 2014 год: по странам и по товарам [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.2000.ua/blogi/blogi_blogi/iekспорт-i-import-ukrainy-za-2014-god.
9. Павленко О. Україна на зовнішніх аграрних ринках. Як компенсувати втрату ринку РФ / О. Павленко // Європейська правда, 23 вересня 2015 р.
10. Інфографіка: скільки заробив агросектор у 2015 р. і які культури були найбільш рентабельними [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forbes.net.ua/ua/nation/1413972>.

АГРАРНАЯ ПОЛИТИКА И ЕЕ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ РАЗВИТИЯ АГРАРНОЙ СФЕРЫ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Лозинская Т. М.

Уточнено содержание аграрной политики и ее целевую направленность. Обращено внимание на системный характер аграрной политики.

Предложено схематическую модель системного действия аграрной политики.

Рассмотрены последствия трансформации аграрной политики Украины и выявлены ее причины. Определены базовые цели аграрной политики.

Ключевые слова: аграрная политика, аграрный сектор экономики, доход, экспорт, импорт, продовольственная безопасность.

AGRICULTURAL POLICY AND ITS IMPACT ON THE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL AREAS OF ECONOMY OF UKRAINE

Lozinska T.M.

Agrarian policy content and its target orientation are clarified. Attention is paid to the systemic nature of agricultural policy.

A schematic model of systemic action of agricultural policy is requested.

The consequences of the transformation of agrarian policy of Ukraine is examined. Its reasons are found. The basic objectives of agricultural policy are defined.

Key words: agricultural policy, agrarian sector of economy, profit, export, food safety.

Надійшло до редакції: 21.04.2016 р

Рецензент: д.е.н., професор Михайлова Л.І.